

7. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (однойязычная и межъязыковая коммуникация): Дис...докт. филол. наук. — М., 1993. — 382с.
8. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. — М., Наука, 1988.—С.11-26.
9. Гордон Д. Терапевтические метафоры. — Санкт-Петербург, Изд-во «Белый кролик», 1995. — 196 с.
10. Дэвидсон Д. Что означают метафоры // Теория метафоры, — М., Прогресс, 1990. — С. 173-192.
11. Краткий словарь когнитивных терминов / Общ. ред. Е.С.Кубряковой. — М., 1997. — 248 с.
12. Миллер Дж.А. Образы и модели, уподобления и метафоры // Теория метафоры. — М., Прогресс, 1990. — С.236-280.
13. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста (имплицативные аспекты коммуникации). — Ташкент, Фан, 1988. — 168 с.
14. Парандовский Я. Алхимия слова. — М., Правда, 1990. — 656 с.
15. Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение // Теория метафоры. — М., Прогресс, 1990. — С. 416-433.
16. Рикер П. Живая метафора // Теория метафоры, — М., Прогресс, 1990. — С. 435-453.
17. Ричардс А. Философия риторики // Теория метафоры. — М., Прогресс, 1990. — С. 44-67.
18. Рюноске А. Муки ада // Новеллы. — Изд-во «Художественная лит-ра», 1974.— С. 117-140.
19. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf // Engulfed in War: Just War and the Persian Gulf. — Honolulu, Matsunaga Institute for Peace, 1991.
20. Ryunosuke A. Japanese Short Stories. — N.Y.; Livoright Publ. Corp., 1962. — 224 p.
21. Tompkins J.P. An Introduction to Reader-Response Criticism // Reader-Response Criticism: From Formalism to Post-Structuralism. — The John Hopkins Univ. Press, Baltimore and London, 1994. — P. ix-xxvi.

Гнаповська Л.В.
Київський державний лінгвістичний університет

ОСОБОВЕ ІМ'Я ЯК ЗГОРНУТИЙ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ (на матеріалі англійських антропонімів)

Синтетична за своєю природою когнітивна парадигма вивчення мови, в якій значення розглядається у зв'язку з відображенням у ньому знанням, у їхній співвіднесеності та кореляції, в постійній взаємодії [5, 84], дає змогу зорієнтувати лінгвістичні дослідження на вивчення форм репрезентації, збереження та передачі втіленого в мовному імені фрагмента знання про світ. Оскільки це знання завжди є діалогічним, тобто виникає внаслідок складної, діалектичної взаємодії суб'єкта та об'єкта пізнання, то перспективним можна вважати розглядання категорій та концептів, що розкривають діалог як основний принцип пізнання. Ці категорії групуються насамперед навколо категорії «тексту», і загальнофілософська проблематика «людина як текст», «гуманітарна культура як текст» зумовлює новий ракурс розглядання мовного імені — «ім'я як текст»¹.

¹ Такий підхід бере свій початок у філософській концепції О.Ф. Лосева, згідно з якою «згорнутими» первинними іменами, тобто формами самопрояву сутності в інобутті, є все те, що стає доступним людині завдяки її інтелектуальній інтуїції. При цьому саме «ім'я» розуміється як факт енергійного прояву сутності на словесному меоні [6].

Розвиток ідей О.Ф. Лосева дає змогу Ю.І. Сватко стверджувати, що мова як словесне вираження змісту єдина і синтетичне усвідомлення феномену мови як такої неможливе поза межами створення загальної теорії Імені як Тексту [13].

У зв'язку з цим доцільно згадати подібну концепцію В.В. Налімова, згідно з якою сама Свідомість виступає перед нами як текст. А оскільки текст — це носій смислів, то свідомість, яка є відкрита для Світу та взаємодіє з ним, породжує нові світи, нові культури —

З урахуванням такого підходу може бути по-новому усвідомлена таксономія різних груп номінативних одиниць, особливо тих, чий статус у мовних класифікаціях досі залишається дискусійною проблемою. До таких одиниць належить, зокрема, власне ім'я як «мовна категорія, що базується на таких природно-мовних процесах номінації, концептуалізації та семантичного відображення дійсності, що суттєво відрізняються від процесів, які відбуваються в сфері імен інших типів» [12, 55]. На думку Ю.М. Лотмана, в багатьох мовних ситуаціях поведінка власних назв настільки відрізняється від відповідної поведінки інших мовних категорій, що це наштовхує на думку про те, що «перед нами інкорпорована в товщу природної мови якась інша, іншим чином побудована мова» [7, 287]. Тому система власних імен, вважає дослідник, створює не тільки категоріальну сферу природної мови, й її особливий міфологічний прошарок.

Інакше кажучи, власні назви функціонують як своєрідні мовні та культурно-історичні індекси. З одного боку, зв'язок ономастичної лексики з системою даної мови виявляється в оформленні антропонімів як граматичних та словотворчих категорій цієї мови, реалізації в них її лексем. Власні імена конституюються на основі апелятивів, і у випадку особових імен (далі — ОІ) як одного з прошарків ономастикону (саме вони становлять об'єкт нашого дослідження) семантика апелятивних основ має ряд особливостей. Найважливішим є те, що в основу антропонімичної номінації була покладена аксіологічно маркована лексика, пов'язана з бажанням батьків через

тобто, нові тексти, що відкривають нові можливості розпакування семантичного континіуму Буття [8, 102; 149].

Світ тексту, таким чином, стає в сучасних когнітивних дослідженнях первинним, оскільки завдяки йому, на думку Л.М. Грановської, відбувається пізнання реального та уявного, що втілене в словах: текст відображає не тільки те, що досягається розумом, але й ірраціональне, завдяки чому філософія «поринає в глибинне, крихке та непрозоре буття слова» [4, 57], як Імені — Смыслу (ейдосу).

ім'я вплинути на долю дитини, зробити її здоровою, багатою, щасливою та ін. Виходячи з вищесказаного, виправданним, на наш погляд, є визначення (в лінійно-восьміютичному плані) ОІ як *номінативно-характеризуючого знаку*.

З другого боку, ОІ — це *соціальні знаки*, в яких дії соціальних та внутрішньолінгвістичних чинників тісно переплетені. Як необхідний елемент людського спілкування та культури взагалі, антропоніми являють собою соціально-історичні утворення, що виникли та функціонують в конкретних просторово-часових та соціальних межах. Це дає змогу розглядати їх як своєрідний момент зіткнення когнітивних потенцій певного етносу та мовних форм та засобів вираження цих потенцій.

Все вищезазначене дозволяє визначити ОІ як елемент соціокоду, як соціальний ген, що виступає посередником при передачі суспільного досвіду діяльності (в тому числі спілкування) [11, 26; 29-30], як засіб збереження та передачі інформації, як форму існування культури, як продукт певної історичної епохи, як відображення психічного життя індивідів, що складають суспільство на конкретному етапі його розвитку [10, 11] — інакше кажучи, як *згорнутий національно-культурний текст*.

Підхід до розглядання власного (особового) імені як згорнутого національно-культурного тексту, що намітився в сучасних антропонімичних дослідженнях (див. В.В. Іванов, В.Н. Топоров, Ю.М. Лотман, Л. Гурська та інші), передбачає, що за внутрішньою формою імені (ширше — слова взагалі) стоїть у згорнутому вигляді семантичний простір тексту, зміст якого декодується дослідником. При цьому реконструкція внутрішньої форми ОІ вимагає від останнього врахування всієї сукупності позалінгвістичних факторів та соціокультурних умов виникнення та розвитку даної мовної категорії. На думку В.П. Нерознака, під час етимологічного (та ширше — концептуального) аналізу антропонімів слід брати до уваги той факт, що в момент виникнення імена часто були не словом, а коротким текстом-описом місць, людей, тварин, антропоморфних суб'єктів, міфічних істот тощо, виступаючи тим самим на

початковому етапі утворення у вигляді складних слів, словосполучень, еліптованих речень — тобто *тексту* чи *метатексту* [9, 86]. Ю.М. Лотман, зазначаючи, що «загальне значення власних назв в його найвищому ступені абстракції зводиться до міфу» [7, 286], також схиляється до думки про те, що за внутрішньою формою ОІ стоїть метатекст, який виконує металінгвістичну функцію опису першо-предмету, праобразу речі — опису, що покликаний показати «трансформації об'єктів». І розуміння такого тексту, на думку дослідника, пов'язане з розумінням процесів цієї трансформації [7, 282-283].

Зазначені вище положення дозволяють зробити висновок про те, що реконструкція та аналіз внутрішньої форми в ономастиці, в тому числі в антропоніміці, неминуче веде до тексту, хоча й істотно еліптизованому.

Проілюструємо цю думку кількома прикладами.

• Етимологія сучасного англійського імені *Howard* має кілька тлумачень, серед яких виділяються такі джерела походження імені:

1) *Howard* — родинне ім'я, що прийшло до сучасного англійського антропонімікону як старофранцузьке *Huard*, що в свою чергу бере свій початок у давньоверхньонімецькому *Hugihard*

Hugihard <¹ *hugu* («розум», «душа») + *hart*
(«твердий, міцний»)

2) *Howard* < двн *Howard*, *Howart* < *hoh*
(«високий») + *wart* («охорона»):

букв. «головний охоронець, вартовий».

3) *Howard* < середньоанглійських основ *hog*
(«кабан») + *warden* («охороняти»):

букв. «той, хто охороняє свиней» або «посадова особа, що відповідає за заготівлю свиней у певному окрузі»;

4) *Howard* < давньоанглійських основ *eown*
(«вівця») + *heord* («пастух») [15, 189].

Як бачимо, це ім'я - складне (двокомпонентне) за своєю структурою - в кожному із тлумачень етимології

виступає як своєрідна антропонімічна формула, що містить у собі згорнутий фрагмент опису реалій англосаксонського суспільства. У «*Wordsworth Dictionary of First Names*» [17, 101] ми знаходимо примітку про те, що цей антропонім є родинним ім'ям герцогів Норфолка. Це наштавхує на думку про те, що родинне ім'я ерлів Карлайла, Еффінгема, Саффола та Беркшира навряд чи могло походити від основи з апелювативним значенням «пастух овець» і, тим більше, «охоронець свиней».

• Звернімося до ще одного, на нашу думку, вдалого прикладу, на цей раз узятому із ситуації спілкування:

«*You are Lady Jane Marlingforthe, granddaughter of Ethelbert Marlingforthe of Thrate House, Cornwall.*»

Jane's mouth gaped.

«*Well, am I right?*»

She could only stare and make little noises in her throat.

Lord Charles, pleased with himself, asked: «Well, aren't you going to ask me how I figured it out?»

She shook her head dazedly.

«*The vase.*»

«*The vase?*»

«*The vase. The Marlingforthe vase. It is the twin of one my grandfather purchased when he went with your grandfather to the Orient. I recognized it because I grew up with the matching one. And there was the fact of your brother's name. I know that Edgars and Ethelberts and Ethelreds abound on your family tree.*» [16, 252].

У наведеній комунікативній ситуації ОІ поряд з конкретним предметом (вазою) допомагає ідентифікувати особистість дівчини — *Jane Marlingforthe* — спадкоємниці високого баронського титулу, яка в результаті сумного збігу обставин (смерть матері, банкрутство батька-лорда та його смерть) змушена продати маєток та вирушити на пошуки багатого нареченого під вигаданим ім'ям. Брат Едгар при цьому видається за хлопчика-служницю, а колишня економка стає «матір'ю» Джейн. Лорд Чарльз, молодий та багатий володар маєтку, в якому випадково опиняється дівчина із сім'єю, дає їй притулок. Вражений скромністю, шляхетністю та гарними манерами чарівної Джейн, лорд

¹ Позначення «<» слід розуміти як «походить від».

невдовзі закохується в неї. І вона, сама того не усвідомлюючи, відповідає йому взаємністю. Однак лорд Чарльз має деякі підозри. Він майже впевнений у тому, що сім'я, якій він надав притулок, насправді не є простою бідною родиною. Вони більш схожі на представників багатого та відомого роду, що з невідомих йому причин опинились у досить скрутному становищі. Невдовзі йому трапилось нагода переконатися в правильності своїх здогадок: він бачить у кімнаті дівчини вазу, подібну до тієї, що була родинною реліквією його власної сім'ї. (Ця ваза була настільки дорога Джейн як пам'ять про батька, що вона не наважилась продати її разом з маєтком). Додаткове підтвердження здогадок лорда Чарльза — ім'я брата Джейн, Едгара. Справа в тому, що композитні (двокомпонентні) ОІ германського походження асоціювалися з певною соціальною стратою та слугували для позначення представників вищого ступеня суспільної ієрархії. Тому численність Едгарів, Етельбертів та Етельредів на генеалогічному дереві родини Марлінгфорд дала змогу лордові Чарльзові зробити висновок про те, що перед ним — одна з представниць цього давнього шляхетного роду.

Наведені приклади — досить переконливий, на нашу думку, доказ того, що за внутрішньою формою ОІ стоїть у згорнутому, закодованому вигляді опис певної, типової для конкретного етапу в розвитку даного суспільства ситуації спілкування (діяльності) індивідів, що складають це суспільство, — інакше кажучи, стоїть текст, як опредмечене знання про світ [2, 11]. Цей текст має певні особливості, а саме: він складається з послідовностей «мінітекстів (текстів-примитивів)» [1, 23], що позначають окремі поняття. Їх, у свою чергу, можна проінтерпретувати як фрагменти знання, що в багатьох випадках набувають самостійної значущості [3, 44]. При цьому формальні засоби зв'язку між цими мінітекстами — конститuentами ОІ — практично відсутні. Але навіть за умови їхньої відсутності текст у цілому є семантично прозорим, тобто має єдиний зміст, що являє собою ієрархію змістів-компонентів.

Усе зазначене дозволяє визначити ОІ як особливий, специфічний вид тексту — як *текст-концепт*, який є

певним чином структурованим з метою зберігання та передачі від покоління до покоління суми вироблених соціумом знань. Цей факт зумовлює вивчення антропонімів з погляду когнітивних аспектів лінгвістики. Тому, користуючись поняттям «фрейму», що ввійшло до термінологічного апарату даної наукової парадигми вивчення мови, можна припустити, що ОІ — це свого роду фрейми, які вміщують у собі не тільки (і не стільки) мовну, але й фонову (національно-культурну, соціально-історичну) інформацію. Вони являють собою один із способів представлення стереотипних ситуацій спілкування та/або діяльності індивідів, що складають суспільство на певному етапі його розвитку.

Сукупність таких фреймів, яку традиційно іменують антропонімичною системою народу, проливає світло на позалінгвістичну сферу — модель світу, що відображає суму уявлень про макро- та мікrokосмос носіїв певної етнокультурної традиції [14, 126]. Тому її, в свою чергу, також можна розглядати як єдиний фрейм інтерпретації дійсності — інакше кажучи, концептуальний континуум семантичного буття реального світу предметів та явищ, який розгортається в конкретних просторово-часових та соціальних межах та відображає стан розвитку певного соціуму, світ його аксіологічних цінностей, а також стан його мовних та культурних контактів.

Література

1. Благинин Ю.В., Потапенко С.И. Структурные особенности текста-концепта // Язык и культура. Материалы V Международной научной конференции. Т.2. Культурологический компонент языка. — К.: Collegium, 1997. — С. 23-24.
2. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноязычная и межъязыковая коммуникация): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — М., 1993.
3. Воробьева О.П., Бунь О.А. Лингвистическая интерпретация текстовых внесений: операторный, когнитивный, культурологический ракурсы // Язык и культура. Материалы V Международной научной конференции. Т.2. Культурологический компонент языка. — К.: Collegium, 1997. — С. 43-44.

4. Грановская Л.М. О содержательной концепции слова в русской философской литературе начала 20 в. // Имя: слово, словосочетание, предложение, текст (именование на различных уровнях языка): Темат. сб. научн. тр. — К.: ИСИО, 1993. — С. 56-61.
5. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка. Модели действия. — М.: Наука, 1992.
6. Лосев А.Ф. Философия имени. — М.: Изд-во МГУ, 1990.
7. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Миф — имя — культура // Труды по знаковым системам (Уч. записки, Тартуский гос. ун-т). — Вып. 308. — VI. — Тарту, 1973. — С. 282-306.
8. Налимов В.В. Спонтанность сознания. Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности. — М.: Наука, 1989.
9. Нерознак В.П. Заметки об этимологии имени собственного // Имя нарицательное и собственное. — М.: Наука, 1978. — С. 84-92.
10. Овакимян Л.Б. Когнитивные аспекты семантики производного слова (На материале англоязычной художественной прозы): Автореф. дис. ... канд филол. наук. — М., 1995.
11. Петров М.К. Язык, знак, культура. — М.: Наука. Главная редакция восточной лит-ры, 1991.
12. Руденко Д.И. Собственные имена в контексте современных теорий референции // ВЯ. — 1988. — №3. — С. 55-67.
13. Сватко Ю.И. Имя как текст и текст как имя: Лингвистические и лингвофилософские основания анализа: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Краснодар, 1994.
14. Топорова Т.В. Культура в «зеркале языка»: древнегерманские двучленные имена собственные. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996.
15. Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен. — М.: Сов. Энциклопедия, 1973.
16. Walker L. My Lady's Deception. — New York: Zebra books, 1990.
17. The Wordsworth Dictionary of First Names. — London: Wordsworth editions Ltd., 1995.

О.І.Голубничка
Черкаський державний університет

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Двома основними функціями мовного знаку є когнітивна та комунікативна, у зв'язку з чим у сучасній теорії мови домінують комунікативна та когнітивна лінгвістики [3,3]. Незважаючи на те, що ці два теоретичні напрямки мають різний об'єкт дослідження (для прагматики - це типи мовленнєвих актів та умови їх реалізації, а для когнітивної лінгвістики - це вербалізована інформація у мисленні людини), вони тісно пов'язані між собою. Так, вивчати мовленнєві акти певного типу неможливо, не звернувшись до узагальнення знань про ситуації та місце їх виникнення, до розгляду структур та процесів, що забезпечують продуціювання, розуміння, запам'ятовування та інші види когнітивної обробки висловлювання; до пояснень того, як відбувається планування, творення та розуміння мовленнєвих актів [2,12].

Аналізуючи виконання мовою функцій вираження абстрактного мислення та комунікації, функціональний підхід фокусує увагу на мовній особистості, а саме на сукупності здатностей і характеристик людини, що забезпечують творення та сприймання нею мовленнєвих творів [5, 3]. Це зумовлює необхідність звертання до даних психології, філософії, соціології та інших наук.

Об'єктом нашого дослідження є висловлювання для психологічної підтримки адресата, які існують у сучасній англійській мові. Це - незамкнена група комунікативних одиниць, що, маючи емпатію як спільне семантичне наповнення, використовуються з метою покращення емоційного стану адресата. При цьому висловлювання розглядається і в статичному плані (як мовленнєвий витвір), і в динамічному - тобто в процесі виробництва мовленнєвого продукту.

При аналізі ситуації, у якій неминує виникають такі висловлювання, ми звернулися до одного з основних методів когнітивної лінгвістики, а саме - концептуального аналізу. Концептуальний аналіз є логічним продовженням

Гнаповська Л. В. Особове ім'я як згорнутий національно-культурний текст [Текст] / Л. В. Гнаповська // Гуманітарний вісник. Серія Іноземна філологія. - Черкаси, 1998. - Ч. 1. - С. 35-42.